

УДК 371.72 : 17.022 – 057.876

О.О. Єжова, м. Суми

СТВОРЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА, СПРЯМОВАНОГО НА ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЗДОРОВ'Я В УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Аналізується поняття “освітнє середовище” та розглядаються умови створення освітнього середовища, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Ключові слова: *освітнє середовище, ціннісне ставлення до здоров'я, учні професійно-технічних навчальних закладів.*

Проблеми організації навчально-виховного (освітнього) середовища знайшли відображення у працях багатьох видатних педагогів минулого і сьогодення (Ж.-Ж. Руссо, Д. Дьюї, М. Монтесорі, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, С. Шацький та інші). Соціальне середовище практично завжди розглядалося як фактор виховання. Значення соціального оточення для розвитку дитини відмічав ще Л. Виготський, який підкреслював, що вчитель може бути безсилим у безпосередньому впливові на учня, але вчитель має безліч можливостей в опосередкованому впливові на учня через соціальне середовище. Ідеї С. Рубінштейна [0] щодо зміни середовища під впливом людської діяльності пояснюють увагу до освітнього середовища як фактора, необхідного для успішного процесу формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів (ПТНЗ) і дозволяють визнати можливість створення здоров'ясприятливого освітнього середовища в окремому навчальному закладі. Отже, мета статті: з'ясувати педагогічні умови створення освітнього середовища, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Застосування різних методологічних підходів до моделювання та проектування освітнього середовища призвело до появи різних точок зору на його сутність, структуру, зв'язки і психолого-педагогічні можливості. У поняттєвому апараті педагогіки поряд з

поняттям “освітнє середовище” використовуються “освітній простір”, “виховнє середовище”, “виховний простір”, “здоров’язберігальний простір” тощо. Отже, постає необхідність у теоретичному аналізі понять “середовище” і “простір”.

Простір – філософська категорія, яка визначається разом із часом як одна з основних об’єктивних форм існування матерії, що характеризується протяжністю, структурністю та співіснуванням і взаємодією елементів у всіх матеріальних системах [0, с. 541]. У філософському словнику відмічається, що простір має такі загальні властивості як об’єктивність і незалежність від свідомості людини; абсолютність, як атрибут матерії; залежність від структурних відношень і процесів розвитку у матеріальних системах; неперервність (руху, впливу); трьохмірність тощо. Отже, простір виражає відношення між існуючими об’єктами, їх порядок розташування, щільність, площину, структуру. Також простір визначає предметну дійсність, в якій існують різні “інститути соціалізації” (сім’я, школа, трудові колективи, тощо) [0].

Середовище найчастіше розглядають як оточення людини: навколишнє середовище, соціальне середовище, життєве середовище тощо. Це упорядкована і однорідна за окремою ознакою частина простору. У філософському енциклопедичному словнику соціальне середовище визначається як суспільні, матеріальні та духовні умови існування, формування і діяльності людини, що її оточують [0, с. 651]. У тлумачних словниках під середовищем розуміють “речовини, тіла, що заповнюють, який-небудь простір і мають певні властивості”, або “сукупність природних умов, у яких відбувається життєдіяльність якого-небудь організму” [0].

У психолого-педагогічних дослідженнях поширеним є використання понять “освітній простір”, “освітнє середовище” та “виховний простір”, “виховнє середовище”, які за допомогою прикметників від базових понять “освіта” і “виховання”, набувають конкретних ознак.

Враховуючи трактування освіти в енциклопедіях і словниках та напрацювання науковців, освітнє середовище можна окреслити як систему умов існування, формування і діяльності особистості в процесі засвоєння нею певної системи наукових знань, практичних умінь і навичок; або як систему умов виховання і навчання особистості; освітній простір – як сукупність зовнішніх об’єктів, педагогічну реальність, в якій відбувається процес і спостерігається результат засвоєння особистістю певної

системи наукових знань, практичних умінь і навичок. Вважаємо, що освітній простір вміщує освітнє середовище – конкретні умови існування, формування і діяльності особистості в галузі освіти.

З огляду на сучасні тлумачення виховання, вважаємо, що виховне середовище виступає системою умов для залучення особистості до цінностей людства. Виховний простір розглядаємо як сукупність зовнішніх об'єктів, педагогічну реальність, в якій відбувається процес залучення вихованця до системи загально визнаних цінностей.

Таким чином, порівняльний аналіз понять дає підстави зробити висновок, що поняття “простір” і “середовище” не тотожні. Провідним вважаємо твердження, що середовище обов'язково передбачає людину, в ньому відбувається взаємовплив та взаємодія оточення і людини; простір – не передбачає обов'язкового включення людини до нього. Отже, можемо встановити наступні співвідношення: виховний простір підпорядковується освітньому, в освітньому і виховному просторах можуть знаходитися від одного до безліч освітніх або виховних середовищ відповідно.

Слушною і корисною для наших досліджень є думка колективу авторів, що освітнє середовище можна розглядати як особливий технологічний засіб, формуванням якого можна управляти [0]. Виходячи із цього, постає завдання: з'ясувати складові освітнього середовища, що спрямоване на формування ціннісного ставлення до здоров'я суб'єктів виховного процесу.

Особливо активно поняття “освітнє середовище” розроблялося в дослідженнях російських психологів і педагогів В. Ясвіна, С. Дерябо, В. Слободчикова, В. Панова, В. Рубцова, Б. Бім-Бада, Н. Селіванової та інших наприкінці ХХ ст. У результаті було створено декілька концептуально-структурних моделей освітнього середовища, які заслуговують на увагу в контексті наших досліджень.

Аналіз перших авторських підходів до розробки структури освітнього середовища в своїй роботі “Образовательная среда: от моделирования к проектированию” виконав В. Ясвін [0]. Він звертає увагу на моделі структури освітнього середовища у Г. Ковальова і Є. Клімова. У моделі Г. Ковальова освітнє середовище складається з фізичного оточення, людських факторів і програми навчання. До фізичного оточення автор відносить будівельно-архітектурні особливості навчального закладу; до людських факторів – просторову і соціальну густину

серед суб'єктів навчально-виховного процесу, особистісні характеристики та успішність учнів, статево-вікові та національні особливості учнівського і педагогічного колективів; до програми навчання – структуру, стиль викладання, характер соціально-психологічного контролю, форми навчання, зміст освітніх програм. У наступних моделях освітнього середовища компоненти виділені Г. Ковальовим, уточнюються авторами, отримують більшу деталізацію або виділяються додатковий компонент (компоненти) на основі науково обґрунтованих зв'язків між елементами освітнього середовища.

У результаті теоретичного аналізу психолого-педагогічних досліджень освітнього середовища можна зробити висновок про існування декількох сучасних моделей освітнього середовища:

- еколого-особистісна модель (В. Ясвін);
- комунікативно-орієнтована модель (В. Рубцов);
- антрополого-психологічна модель (В. Слободчиков);
- психодидактична модель (В. Лебедева, В. Орлов);
- екопсихологічна модель (В. Панов).

Варто зазначити, що структура освітнього середовища в цих моделях має як спільні, так і відмінні риси. Спільним є виокремлення в структурі освітнього середовища матеріальних ресурсів і психологічних особливостей взаємовідносин суб'єктів навчально-виховного процесу. Відмінності обумовлені різними методологічними підходами авторів до створення моделі освітнього середовища, що відобразилося на виділенні різних характеристик суб'єктів середовища та їх діяльності, яка відбувається в освітньому середовищі.

Найбільшого поширення набула еколого-особистісна модель освітнього середовища В. Ясвіна, яка відповідає і нашим уявленням щодо освітнього середовища. В. Ясвін вважає, що освітнє середовище – це система впливів і умов формування особистості за певним заданим зразком, а також система можливостей для її розвитку, які містяться у соціальному і просторово-предметному оточенні. Головним для освітнього середовища В. Ясвін визначає наявність розвивального ефекту, який можливий за умови здатності середовища забезпечувати комплекс можливостей для саморозвитку всіх суб'єктів навчально-виховного процесу. Структура еколого-особистісної моделі освітнього середовища складається з трьох компонентів: просторово-предметного, соціального та психодидактичного [0]. До просторово-предметних факторів автор відносить

інфраструктуру закладу, матеріально-технічну базу, до соціальних – характер взаємовідносин всіх суб'єктів навчально-виховного процесу, до психодидактичних – зміст і методи навчання та виховання.

Аналіз структури освітнього середовища в моделях різних авторів дозволив виробити власну точку зору на структуру освітнього середовища, в якій провідними блоками визначені матеріально-технічний, освітній і комунікативний. До матеріально-технічного блока ми відносимо просторово-предметну достатність (за В. Ясвіним це інфраструктура закладу та його матеріально-технічна база), санітарно-гігієнічні умови утримання матеріально-технічної бази навчального закладу, рівень оснащення сучасними інформаційними технологіями (наявність персональних комп'ютерів, мультимедійних комплексів, мережі Інтернет тощо). До освітнього блоку відносяться зміст, форми і методи навчання і виховання. До комунікативного – взаємовідносини між учнівським і педагогічним колективами та взаємовідносини усередині кожного з них.

Відповідно до структури освітнього середовища, можна виділити три основних напрями роботи педагогічного й учнівського колективів: створення здоров'ясприятливих умов просторово-предметної достатності; організацію навчально-виховного процесу за однією з моделей навчання учнів ПТНЗ навичкам здорового способу життя; налагодження демократичних гуманних взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу.

Першим кроком до створення освітнього середовища, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я, виступає діагностичний етап, суть якого полягає в оцінюванні умов професійно-технічного навчального закладу. Методика оцінювання педагогічних умов наведена у [0].

Оцінювання матеріально-технічного блоку освітнього середовища навчального закладу дозволяє враховувати наявні ресурси в діяльності учнівського і педагогічного колективів та працювати над їх розвитком. Так, просторово-предметна достатність професійного навчального закладу має обов'язково містити наступні елементи: 1) бібліотеку, 2) їдальню, 3) спортзал, 4) тренажерний зал, 5) стадіон, 6) тренінгову кімнату, 7) мультимедійну систему, 8) підключення до Інтернету. Бібліотека, їдальня і спортзал (стадіон) функціонують в кожному професійно-технічному навчальному закладі, бо дозволяють

реалізовувати провідні елементи способу життя, які безпосередньо впливають на здоров'я людини: рухову активність, харчування, звички (корисні і шкідливі), особисту гігієну, умови для розумової праці.

Сучасною вимогою часу можна розглядати створення на базі професійно-технічного навчального закладу тренажерного залу, в якому молодь, особливо юнаки, із задоволенням виконують фізичні навантаження на тренажерах. Разом з бібліотекою, мультимедійна система та підключення до Інтернету розглядаються в якості інформаційних ресурсів, засобів, за допомогою яких учні і викладачі мають можливість знайти потрібну інформацію для процесу формування ціннісного ставлення до здоров'я, представити її на різних формах здоров'яспрямованої діяльності або використовувати в процесі самовиховання тощо. Тренінгова кімната є важливою умовою для проведення тренінгових занять, спрямованих на формування ціннісного ставлення до здоров'я. Спеціальне її обладнання дозволяє застосовувати з учнями групі інтерактивні методи навчання і виховання.

Така просторово-предметна достатність розглядається нами як мінімальна для успішного процесу формування ціннісного ставлення до здоров'я. Завдання педагогічного колективу полягає також у розширенні можливостей матеріально-технічної бази освітнього закладу для збереження здоров'я кожного в процесі навчання і виховання (наприклад, створення додаткових рекреацій, місць для відпочинку учнів і педагогів), для використання сучасних аудіовізуальних наочних засобів в навчально-виховній діяльності, розширенні можливостей для занять фізичною культурою і спортом, гуртковою діяльністю тощо.

Тому, однією з педагогічних умов створення здоров'яспрямованого освітнього середовища ми розглядаємо створення такої матеріально-технічної бази ПТНЗ, яка дозволяє всім учасникам навчально-виховного процесу реалізовувати фізіологічні потреби у руховій активності, поживних речовинах, особистій гігієні; сприяє раціональній організації умов для навчання і виховання; містить засоби інформаційно-комп'ютерних технологій.

Формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів висуває вимоги і до організації навчально-виховного процесу за однією з моделей навчання підлітків і молоді навичкам здорового способу життя. Виділяють три моделі організації

навчально-виховного процесу: 1) валеологізація загальноосвітніх та професійно-теоретичних і професійно-практичних предметів; 2) розробка і включення спецкурсу (факультативу) з проблем здоров'я людини за рахунок варіативної частини навчального плану; 3) змішана модель (валеологізація навчальних предметів і проведення спецкурсу, присвяченого проблемам здоров'я). Вважають, що змішана модель є найбільш перспективною для досягнення запланованого результату із здоров'яспрямованої діяльності в навчальному закладі. Валеологізація більшості предметів навчального плану сприяє постійній і систематичній увазі учнів на питаннях збереження здоров'я і здорового способу життя. Проведення спецкурсу, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я, забезпечує підвищення рівнів сформованості компонентів ціннісного ставлення до здоров'я. Його запровадження розкриває широкі можливості для застосування активних та інтерактивних методів навчання і виховання, які довели свою результативність у формуванні здорового способу життя, ціннісного ставлення до здоров'я, культури здоров'я учнів в цілому. При такій організації навчально-виховного процесу включаються механізми внутрішньої активності особистості у його взаємодії із оточенням.

У процесі створення здоров'ясприятливого освітнього середовища необхідно звернути увагу на характер взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу, які мають будуватися на основі принципів гуманізації, демократизації, активності, самодіяльності і творчої ініціативи. Відомо, що взаємовідносини між учасниками навчально-виховного процесу складають одну з структур освітнього середовища, яку не безпідставно відносять до однієї з провідних. Більшість науковців сходяться на думці, що від психологічної складової освітнього середовища залежить можливість реалізації як базових, так і освітніх потреб особистості.

Таким чином, теоретичний аналіз напрацювань вітчизняних та зарубіжних дослідників дозволяє зробити висновок, що створення освітнього середовища, спрямованого на формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів професійно-технічних навчальних закладів можливо лише за умов:

- забезпечення просторово-предметної достатності для здійснення здоров'яспрямованої діяльності у професійно-технічному навчальному закладі,
- конструювання змісту освіти і виховання учнів ПТНЗ у відповідності до сучасних тенденцій і уявлень щодо

- формування ціннісного ставлення до здоров'я, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя і дотримання здорового способу життя,
- застосування методів навчання і виховання, адекватних меті педагогічної системи формування ціннісного ставлення до здоров'я в учнів ПТНЗ,
 - встановлення гуманних демократичних взаємовідносин між учасниками навчально-виховного процесу.

Література:

1. Асмолов А. Г. Психология личности. Принципы общепсихологического анализа : учебник / А. Г. Асмолов. М. : МГУ, 1990. – 367 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К., Ірпінь : Перун, 2003. – 1440 с.
3. Ёжова О. О. Методика оцінювання здоров'яспрямованої діяльності навчального закладу / Ёжова О. О. – Суми : Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – 44 с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 1999. – 720 с. – (Серия “Мастера психологии”).
5. Степанов И. Н. Лузина Л. М. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания / И. Н. Степанов, Л. М. Лузина. – М. : творческий центр Сфера, 2008. – 224 с. – (Серия “Воспитание в школе”).
6. Философский энциклопедический словарь / [Гл. редакция: Л. Ф. Ильичев, П. Н Федосеев, С. М. Королев, В. Г. Панов] – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.
7. Ясвин В. А. Образовательная среда от моделирования к проектированию / В. А. Ясвин. – М.: Смысл, 2001. – 366 с.

Анализируется понятие “образовательная среда” и рассматриваются условия создания образовательной среды, направленной на формирование ценностного отношения к здоровью у учащихся профессионально-технических учебных учреждений.

Ключевые слова: образовательная среда, ценностное отношение к здоровью, учащиеся профессионально-технических учебных учреждений.

The article examines the concept of “educational environment” and treated conditions for creating an educational environment aimed at developing value-health behavior among students of vocational educational establishments.

Key words: educational environment, value attitude to health, students of vocational educational establishments.